

Pohľad do českej jazykovej poradne

[MŽOURKOVÁ, H. – BENEŠ, M. (eds.): Kdo se zeptá, ten se dozví. NLN, s. r. o. 2024. 366 s. ISBN 978-80-7422-948-0]

Kolektívne dielo autorov a autoriek z jazykovej poradne Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., predstavuje zaujímavý pohľad na to, aké otázky dostávajú a ako na ne odpovedajú. Publikácia *Kdo se zeptá, ten se dozví* je už tretím takýmto počínom z Ústavu pro jazyk český, keďže v minulosti vyšli dve podobné knižky – *Na co se nás často ptáte* (2002) a *Jsmo v češtině doma?* (2012).

Autori spracúvajú 264 otázok, ktoré prišli počas takmer štvorročného obdobia (od apríla 2019 do januára 2023) do českej jazykovej poradne. Z tohto materiálu môžeme 237 otázok nájsť aj na samostatnej webstránke <https://dotazy.ujc.cas.cz/>. V nej sa dajú otázky, podobne ako v databáze slovenskej jazykovej poradne, vyhľadávať podľa kľúčových slov alebo podľa rôznych filtrov (napr. podľa jazykovedných oblastí). Niektoré zaujímavé otázky sú výberovo uverejňované aj na podstránke jazykovej poradne¹ alebo na facebookovej stránke ústavu. Publikácia ponúka zaujímavé, inovatívne a inšpiratívne príspevky týkajúce sa jazykových problémov z rôznych oblastí českého jazyka. Má potenciál byť prínosnou príručťou nielen pre laických používateľov češtiny, ale tiež pre odborníkov a v neposlednom rade aj pre slovenskú jazykovú poradňu a bežných používateľov slovenčiny.

Autori využívajú adekvátne k povahe publikácie odborný výkladový štýl, a teda odborné pojmy, čo jej však neuberá na zrozumiteľnosti. Pri pojmoch prekračujúcich školskú terminológiu ponúkajú jednoduché vysvetlenia. A naopak v prípade, že nejaký jazykový jav opíšu, doplnia aj jeho odborný názov, napr. „*krimi-* môže byť podľa Nového akademického slovníku cizích slov (NASCS) chápano jako nepravá předpona (tzv. prefixoid), která tvoří první část složených slov (např. zmíněný *krimiseriál*, dále *krimifilm*, *krimikomédie*)“ (s. 98). Príspevky predstavujú výber „aktuálných, objavných, netriviálných dotazů, které mají potenciál zaujmout a překvapit“ (s. 14). Keďže otázky sa čerpali z telefonickkej jazykovej poradne, sú upravované a pravdepodobne aj zjednodušované.

¹ <https://ujc.cas.cz/cs/jazykova-poradna/zajimave-dotazy/>

Publikácia svojou formou predstavuje tiež výborný zdroj popularizácie jazyka aj samotnej jazykovedy a je usporiadaná do štrnástich väčších tematických celkov – kapitol podľa jazykových rovín: *Výslovnosť; Pravopis; Morfematický rozbor; Slovotvorba; Tvarosloví; Syntax; Slovní zásoba a význam slov; Etymologie; Onomastika; Stylistika a pragmatika; Zkratky, značky, čísla a číslovky; Transkripce a transliterace; Úprava písemností; Lingvistická terminologie*. Väčšina kapitol je ďalej rozdelená na menšie časti podľa konkrétnych podoblastí, do ktorých sú otázky kategorizované, no neplatí to o všetkých. Kapitoly nie sú vyrovnané ani z kvantitatívneho hľadiska. Niektoré obsahujú len dve spracované otázky, iné zas aj niekoľko desiatok podnetov. Autori sa nesnažili vytvárať vyvážené kapitoly, ale takmer 300 pozbieraných otázok triedili podľa ich obsahu. V záverečnej časti knihy je zoznam použitej literatúry a menný a vecný register, vďaka ktorému je možné vyhľadávať podľa kľúčových slov.

Ako naznačujú uvedené názvy jednotlivých kapitol, otázky sa týkajú všetkých jazykových rovín: výslovnosti (osobných a geografických mien a všeobecných mien a iných slov), pravopisu (písanie veľkých písmen, problémy s rozlišovaním niektorých hlások, používanie interpunkcie a vymedzovanie hraníc slov), morfematického rozboru, slovotvorby (tvorba všeobecných pomenovaní a odvodzovanie zemepisných a obyvateľských pomenovaní), tvaroslovia (skloňovanie všeobecných pomenovaní, osobných a zemepisných vlastných mien a skloňovanie ostatných vlastných mien a slovných druhov), syntaxe (problémy týkajúce sa väzby, zhody, slovosledu a zámen) či slovnej zásoby a významu slov. Otázky vychádzajú aj z rôznych konkrétnych oblastí jazykovedy, napr. etymológie, onomastiky či štylistiky a pragmatiky. Nájdeme tu aj podnety týkajúce sa používania skratiek alebo značiek, transkripcie, úpravy písaných textov či jazykovednej terminológie.

Nebolo prekvapením, že mnohé príspevky sú o prevzatých slovách. Ich prítomnosť v češtine neraz spôsobuje problémy vo viacerých jazykových rovinách. Používatelia sa vyrovnávajú s výslovnosťou cudzích vlastných mien (napr. *Sarah, Olof/Olaf, Louis de Funès* a pod.) alebo všeobecných pomenovaní (napr. *coleslaw, kombucha* či *klovatina*). S prevzatými slovami sa stretávame aj v časti o pravopise – problémy spôsobuje písanie veľkých písmen, napr. názov sociálnej siete *Facebook/facebook* alebo od vlastného mena odvodený názov výučby *Montessori/montessori*. Otázky prichádzajú

aj v súvislosti so zdomácnovaním cudzích slov, s ktorými sa používatelia stretávajú v jazykovej praxi a potrebujú vyriešiť ich zápis – *kimchi/kimči*, *flashka/fleška* a podobne. Ďalej sa môžeme stretnúť s riešením otázok týkajúcich sa skloňovania internacionálnych slov, napr. genitívu slova *koronavirus* (*koronaviru* alebo *koronavirusu*), *fotovoltaika* (*fotovoltaiek* alebo *fotovoltaik*). Používatelia váhajú aj pri tvorbe pomenovaní, napr. *Mendlovo/Mendelovo* námestie, alebo pri skloňovaní názvov spoločností *Meta* alebo *AstraZeneca*. Ponúkané riešenia sú vo väčšine prípadov jednoznačné.

Otázky spracované v publikácii prichádzajú od odborníkov z rôznych oblastí, ale aj od bežných používateľov. Dôvod, prečo sa na jazykovú poradňu obracajú, je najmä jazyková neistota. Ako príklad môžeme uviesť výslovnosť slova *klovatina* – [klovaťina], [klovatina] alebo [klovatína] či váhanie týkajúce sa dĺžky hlások, napr. *pod párou* alebo *pod parou*, alebo výberu hlásky typu *kontroverzní* alebo *kontraverzní*, *spunktovat* alebo *zpunktovat* a pod. V niektorých prípadoch je to potreba vyriešiť osobné dilemy alebo spory, napr. „v práci se s kolegou přeme o význam slova odoperovat. On tvrdí, že odoperovat ruku znamená ‚amputovat‘, já si myslím, že význam odoperovat je stejný jako u slova operovat. Kdo má pravdu?“ (s. 214). Motiváciou opytujúcich je aj nespokojnosť so stavom jazyka a jeho používaním v médiách – „v televizi i v rozhlase slychám slovo kurzarbeit. Podle mě jde o germanismus, který v češtině nemá co dělat. Co si o tom myslíte?“ (s. 248) alebo „proč se používá anglické slovo lockdown místo českého výrazu? Existuje nějaký český ekvivalent?“ (s. 249). Otázky teda podobne, ako je to pri podnetoch prichádzajúcich do slovenskej jazykovej poradne, prezrádzajú aj jazykové postoje používateľov.

Publikácia je písaná formou otázok a odpovedí, čo čitateľa ešte autentickjšie vtiahne do jazykovoporadenského prostredia a je jasne zreteľný aj spôsob práce českej poradne. Rozsah odpovede závisí od toho, či už daná téma bola spracovaná alebo nie. Pri zatiaľ nepreskúmanej oblasti môže byť potrebné rozsiahlejšie a podrobnejšie vysvetlenie. V prípadoch, keď je ešte nutný ďalší výskum, je odpoveď stručnejšia. V jej úvode sa väčšinou zaradi otázka do širšieho kontextu a poskytnú sa všeobecný výklad, napr. „podle obecných zásad o psaní velkých písmen platí pro pravopis oficiálních názvů sídliště stejná pravidla jako pro psaní názvů obcí“ (str. 55) alebo „výraz *mem* se v češtině prokazatelně vyskytuje již od 90. let 20. století. V anglič-

tině, z níž slovo pochází, se zapisuje jako *meme* a vyslovuje se jako [mi:m]. V češtině se však ustálila výslovnost a jí odpovídající grafika *mem* [mem].“ (str. 42). V rámci zaradenia do širšieho kontextu autori využívajú analógiu s inými prípadmi, napr. „doporučujeme ho proto v textu psát s malými počátečními písmeny, stejně jako píšeme označení různých druhů sportu, cvičení či bojových umění, např. *judo*, *karate*, *kickbox*, *aikido*, *taekwondo*, *taiči* atp.“ (str. 151).

Pri koncipovaní odpovedí autori odkazujú na relevantné a dostupné zdroje, v ktorých je možné riešenie dohľadať. Tak majú čitatelia možnosť pracovať s odporučenými textami, čo ich v budúcnosti môže viesť k nájdeniu riešenia iných jazykových problémov. Ide o slovníky, kodifikačné príručky či iné akademické a odborné publikácie (napr. Akademický slovník současné češtiny, Nový akademický slovník cizích slov, Pravidla českého pravopisu, Akademická příručka českého jazyka, Český etymologický slovník a pod.) a tiež o dáta v korpusoch. Zdroje, ktoré sa často opakujú, sa uvádzajú v zozname použitej literatúry na konci publikácie. V texte sa spomínajú aj iné príručky, týkajúce sa však len konkrétnej problematiky, a nájdeme ich priamo pri odpovediach.

Za pridanú hodnotu publikácie považujeme umiestnenie QR kódu s odkazom na odpoveď v elektronickej databáze jazykovej poradne, ak z nej autori vychádzajú alebo ak sa táto problematika už v minulosti spracovala. Čo možno hodnotiť ako mimoriadne prínosné, je to, že za odpoveďami obsahujúcimi dáta z korpusu je uvedený príkaz v jazyku CQL. Na jednej strane je to veľmi dobrý spôsob, ako si môžu čitatelia tieto dáta overiť a vyhľadať si aktuálny číselný údaj, zároveň však získajú aj predstavu o tom, ako sa pracuje s jazykovým korpusom. Ako autori sami uvádzajú, „nejprve zprostředkovávají podrobný přehled zásadních informací o jazykovém prostředí (kde, kdy je, či není zachycen a v jakých slovnících, jak se má k celku jazykového systému češtiny, kde, kdy a jak často se dnes reálně vyskytuje a používá), ty pak komentují a interpretují a z těchto komentářů a interpretací sestavují argumenty na podporu svých závěrů“ (s. 14 – 15).

Odpovede, ktoré ponúka jazyková poradňa, nie sú koncipované ako príkazy. Ide o odporúčania, no konečné rozhodnutie je vždy ponechané na pýtajúceho sa – nejde teda o jazykovú výchovu v preskriptívnom zmysle. Okrem iného je „snahou autorů na základě zprostředkovaných informací do-

poručiť jazykový prostriedek, ktorý ve výslednom texte nebude pôsobiť potíže – nikoho nerozčíli, ani nerozesmíše, není-li to jeho cílem, ale splní svou zamýšlenou úlohu, aniž by na sebe poutal nežádoucí pozornost“ (str. 14). Autori sa snažia často poskytovať neutrálne riešenia a zároveň priznávajú, že konečné jednoznačné riešenie niekedy ani nie je k dispozícii. Na základe takto formulovaných odpovedí ukazujú, že jazyk a aj riešenia jazykových problémov nie sú čierno-biele, čo v súčasnosti praktizuje aj slovenská jazyková poradňa.

V závere možno konštatovať, že kniha *Kdo se zeptá, ten se dozví* je zaujímavá a používateľsky veľmi prívetivá. Poskytuje riešenia nielen pre českých čitateľov, ale môže byť zaujímavou inšpiráciou aj pre pracovníčky slovenskej jazykovej poradne pri tvorbe budúcich publikácií. Je prínosná tiež pre ostatných lingvistov, pretože ponúka pohľad nielen do českej jazykovej poradne, ale aj na používateľov češtiny a najmä na ich vnímanie jazyka a jazykových problémov.

Daša Cimermanová
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

LITERATÚRA

PRAVDOVÁ, Markéta (ed.): *Jsmo v češtině doma?* Praha: Academia 2012. 202 s.

ČERNÁ, Anna – SVOBODOVÁ, Ivana – ŠIMANDL, Josef – UHLÍŘOVÁ, L.: *Na co se nás často ptáte.* Praha: Scientia 2002. 168 s.